

Vzťahy krajín Visegrádskej štvorky s Čínou

GABRIELA GREGUŠOVÁ

Relations of Visegrad Four Countries with China

Abstract: The aim of the study is to analyze how do Visegrad countries practise their interests in their relations with China. Moreover, the study tries to present perspectives of Chinese – Central European relations. The author supposes that membership of V4 countries in the European Union will bring about important changes in their relations with China. The reason is the increasing cooperation between China and EU.

V4 countries have been rather unsuccessful in their relations with China. The reasons are the following: weak definition of interests and means of their realization, frail analysis and coordination of measurements, avoiding of the question of human rights due to the fear of damaging trade, and moreover small cooperation of V4 countries both in political and economic areas. Politically, cooperation has not been possible because of the different attitude to China (obliging vs. sometimes critical). In the economic area, only one common project has been initiated thus far.

For the countries of Poland, Hungary, Slovakia and the Czech Republic, EU membership is a chance to improve their performance in relations with China. As part of European Union they can act strongly. Furthermore, they can join European development aid programs and train experts on China. Third chance for V4 countries is improvement of V4 countries' image in China thanks to the rather high status of Western European countries and the EU in China.

Key words: China, Visegrad four, international relations, trade, politics, European Union.

Pre štáty Visegrádskej štvorky (V4) nie sú politické vzťahy s Čínou prioritné, čo je dané najmä geografickou polohou a demokratizačnými zmenami v strednej Európe po roku 1989. Aj Čína v zahraničnej politike doteraz kládla strednú Európu na okraj svojho záujmu. Dôvodom bola hlavne nízka ekonomická sila krajín V4 a ich malý vplyv v medzinárodnej politike. Rozšírenie Európskej únie (EÚ) môže však priniesť podstatné zmeny. EÚ má s Čínou stále intenzívnejšie vzťahy. Čína sa stala druhým najdôležitejším obchodným partnerom Únie,¹ pre Čínu je EÚ tretí najväčší exportný trh a druhá najvýznamnejšia krajina v objeme dovozov (*European Union and the World, 2001, s. 3, 12 a 35*). Ich vrcholní predstavitelia sa každoročne stretávajú na summitoch a rozširujú oblasti spolupráce.

Pred začatím úvah, aké sú perspektívy spolupráce strednej Európy a Číny, je na mieste rozobrať, nakoľko úspešne si doteraz počínali krajiny V4 pri presadzovaní svojich záujmov voči Čínskej ľudovej republike (ČLR). Všetky štáty V4 označujú za prioritu vzťahov s Čínou hospodársku spoluprácu. Pritom každá z nich dnes trpí vysokým schodkom obchodu s Čínou. V tejto súvislosti stať reaguje na diskusiu, ktorá sa pravidelne objavuje v slovenských médiách, a to najmä v období štátnych návštev v Číne alebo pri hodnotení obchodnej bilancie. Debata je zameraná na to, ako úspešnejšie obchodovať s Čínou. Často v nej zaznieva, že sa netreba venovať iným otázkam, a to predovšetkým ľudským právam, ale pragmaticky sa zamerať na obchod (*Fico, 2003, s. 13*). Stať vystupuje proti predstave, že sa takouto stratégiou Slovensku úspešne darí presadzovať svoje záujmy v Číne a že dobré politické vzťahy s Čínou pomáhajú slovenskému obchodu.

Podobná diskusia existuje aj v Českej republike (ČR). Napríklad v súvislosti s cestou prezidenta V. Klauza do Číny v apríli 2004 sa politológ O. Krejčí v časopise *Ekonom* pýtal, kedy už vo vzťahoch s Čínou prestane byť moralizovanie dôležitejšie ako obchod (Krejčí, 2004, s. 34–36). Sinológovia R. Fürst aj M. Hála zastávajú iný názor: česká kritika dodržiavania ľudských práv vzájomný obchod neovplyvnila a s Čínou možno aj diskutovať o ľudských právach aj obchodovať (Fürst, 2002, s. 52–76; Hála, S. l.). Vo svojej stati sa k tomuto vysvetleniu prikláňam tiež v prípade ostatných krajín Visegrádskej štvorky.

Analýzy jednotlivých krajín som uskutočnila na základe nasledujúcich kritérií: priority zahraničnej politiky voči Číne, úspešnosť pri ich naplňaní, ciele Číny a úspešnosť pri ich realizácii. Rozbor priorít slovenských vzťahov s Čínou som spracovala na základe štúdia materiálov v archíve Ministerstva zahraničných vecí SR, interview s pracovníkmi slovenských ministerstiev a zastupiteľských úradov Slovenska v Číne. Úspešnosť realizácie záujmov som rozoberala s použitím štatistík Ministerstva hospodárstva SR, článkov v odborných a ostatných periodikách a rozhovorov so 14 zástupcami najvýznamnejších slovenských exportérov do Číny na základe vopred pripraveného dotazníka.

Zahraničnú politiku ostatných štátov V4 k Číne analyzujem na základe rozhovorov s pracovníkmi ich zastupiteľských úradov v Číne, informácií prístupných na ich internetových stránkach a v informačných bulletinov. Efektívnosť zahraničnej politiky hodnotím s použitím článkov v odborných periodikách, štatistík obchodu, ako aj interview so sinológmi, ktorí sa zaoberajú danou problematikou. Pri začlenení do kontextu európsko-čínskych vzťahov som použila oficiálne dokumenty EÚ voči Číne a odborné články v renomovanom časopise *China Quarterly*. V závere štúdie navrhujem, ako účinnejšie realizovať záujmy voči Číne.

SLOVENSKO

Slovenské vzťahy s Čínou sú takmer výlučne sústredené na prospešnú hospodársku spoluprácu. Politické aktivity Slovenskej republiky (SR) však minimálne prispievajú k naplneniu tohto cieľa. Prínos rešpektovania čínskych požiadaviek a tiež mnohých zahraničných návštev (šesť návštev najvyšších predstaviteľov SR v Číne počas desiatich rokov samostatnosti Slovenska) je tak pre Slovensko nízky. Slovensku sa všeobecne vo vzťahoch s Čínou málo darí naplňovať svoje záujmy.

Hospodárska spolupráca Slovenska s Čínou je v znamení veľkého obchodného deficitu. Čína najmenej tri roky patrí k trom štátom, s ktorými má Slovensko najväčší deficit zahraničného obchodu. V roku 2003 saldo obchodu s Čínou dosiahlo –15,3 miliardy Sk (asi –416 miliónov USD),² (*Štatistika Ministerstva hospodárstva SR, 2002*). Hoci sa slovenským firmám v posledných piatich rokoch začalo viac dariť (ide najmä o export strojov na výrobu pneumatík, valcovaných výrobkov zo železa a ocele, motorov, ložísk, hydraulických čerpadiel, motorov, automatických práčok a farmaceutík), politické vzťahy na týchto úspechoch majú malú zásluhu. Politická podpora Číny bola zatiaľ potrebná iba pri súhlase účasti slovenskej firmy na dostavbe elektrárne v Shentou (realizuje sa v spolupráci s českými partnermi). Čínska vláda odsúhlasila však kontrakt až po pätnásťročnom rokovaní (*interview s M. Bróskom, 2002*), keď slovenská a česká strana znížila cenu zo 400 miliónov USD na 268 miliónov USD (*Fürst, 2001, s. 105*) a zabezpečila výhodné podmienky prefinancovania (*interview s P. Kosnáčom, 2002*).

Druhý projekt, o ktorom sa doposiaľ rokovalo na politickej úrovni, je zalesňovací program Green China. Na zalesňovaní sa majú zúčastniť slovenské subjekty. Projekt je však v navrhovanom rozsahu málo realistický, v rokoch 2004–2006 majú slovenskí partneri zalesniť od 50 tisíc do 300 tisíc hektárov v hodnote 200 miliónov USD ročne.³ Podľa konateľa firmy Delta Line, ktorá v projekte vyvíja hlavné aktivity, presný podiel slovenských subjektov na projekte nie je ešte istý (*interview s M. Lukáčikom, 2003*). Nezávislý hodnotiaci materiál o projekte pravdepodobne neexistuje. Realizácia tohto projektu a prínos pre slovenskú bilanciu sú otáznne.

Neúspech presadzovania záujmov Slovenska v slovensko-čínskych vzťahoch dokumentujú aj stretnutia najvyšších predstaviteľov oboch krajín. Napríklad v roku 1995 pricestoval do Číny vtedajší predseda parlamentu a súčasný prezident Ivan Gašparovič spolu s piatimi poslancami.⁴ Delegácia rokovala v Šanghaji s predstaviteľmi miestnej a oblastnej organizácie Čínskeho ľudového politického poradného zhromaždenia (ČLPPZ) a s niekoľkými čínskymi obchodníkmi. V Pekingu sa I. Gašparovič stretol s čínskym prezidentom, s predsedom ČLPPZ a s podpredsedom čínskeho parlamentu. Čínski predstavitelia ocenili jasné stanovisko SR k politike jednej Číny. Ivan Gašparovič vyzdvihol význam návštevy pre Slovensko: snahu mladého štátu rozvíjať vzťahy s významnými krajinami. Informoval o podpore pre kandidáta ČLR na nadchádzajúcej svetovej konferencii Medziparlamentnej únie aj o tom, že v slovenskom parlamente pracuje skupina priateľstva SR – ČLR. Aj návšteva Thajska, kam delegácia odcestovala z Číny, zahŕňala skôr neformálne rozhovory s predstaviteľmi krajiny (*Správa z oficiálnej návštevy...*, 1995).

Vzhľadom na program návštevy možno cestu do Číny hodnotiť ako prínosnú pre čínsku stranu. Uzatvorenie, či príprava obchodov ako výsledok cesty nie sú známe. O upevnení politických vzťahov s Čínou nemožno hovoriť. Prínosom pre Slovensko nie je prijatie predstaviteľov SR najvyšším čínskym vedením, pretože čínske vedenie každodenne prijíma zástupcov aj tých najmenších štátov, stačí ak prejavia ústretový postoj. Čínski predstavitelia využívajú stretnutia najmä na legitimizáciu režimu voči vlastným občanom. Podobný prínos malo stretnutie s členmi ČLPPZ, ktorá je satelitnou organizáciou Komunistickej strany Číny.

Nedávnejší príklad pomerne nízkej prospešnosti stretnutia s čínskym partnerom predstavuje návšteva Wu Yi, členky vlády ČLR zodpovednej za ekonomickú kooperáciu so zahraničím, vo februári 2001. Ministerka podpísala medzivládne dohody o spolupráci v oblasti karantény a ochrany rastlín a v oblasti veterinárnej medicíny, ako aj rezortnú dohodu o spolupráci v oblasti lesníctva. Sprevádzali ju čínski podnikatelia,⁵ ktorí rokovali so slovenskými partnermi. Čínska ministerka deklarovala, že Čína má záujem o nákup päťsto osobných automobilov značky Volkswagen, motorov pre cvičné lietadlá a 10 tisíc ton ocele zo Slovenska. Tiež informovala, že čínska vláda schválila dostavbu elektrárne v Shentou česko-slovenským konzorciom. Wu Yi ponúkla slovenským podnikom účasť na medzinárodnom tendri pre výstavbu plynovodu zo západu Číny na východ. Podpredseda vlády I. Mikloš konštatoval, že v tejto oblasti sú slovenské podniky schopné konkurovať nižšími nákladmi, ale aj skúsenosťami, napríklad pri budovaní podzemných zásobníkov plynu. Ponúkol aj využitie letiska v Bratislave a nadväzného spojenia do Európy. Slovenská strana tiež potvrdila svoje stanovisko v otázke kvót na dovoz obuvi z Číny (*Informácia o priebehu...*, 2001). Konkrétne, obmedzenia mali byť znižované, až napokon v roku 2003 zrušené (*Slovensko sa zúčastní na rekonštrukcii energetiky...*, 2001).

Ako najvýznamnejší aspekt návštevy ministerky hodnotilo MZV SR definitívne ohlásenie projektu Shentou. V skutočnosti toto konečné rozhodnutie čínskej vlády obsahovalo už česko-čínske spoločné vyhlásenie z decembra 1999 (*Joint Communiqué...*, 1999). Čo sa týka iných bodov rokovania, dohoda o spolupráci v lesníctve síce pomohla v pokračovaní rokovaní o projekte Green China, vývoz automobilov však v novembri 2002 ešte nebol zrealizovaný (*Novotný, 2002*), ani žiadna z uvedených firiem nie je významným partnerom slovenskej firmy, ktorá exportuje do Číny alebo v Číne vyrába. Slovenským podnikom sa pri výstavbe spomínaného plynovodu nepodarilo presadiť. Kvóty na dovoz obuvi z Číny Slovensko zrušilo po štyroch rokoch v januári 2003, pretože pravidlá WTO dovoľujú uplatňovať ochranné opatrenia najviac štyri roky (*Tytykalová, 2003*). Ďalšie výsledky rozdiskutovaných otázok nie sú známe.

Podobne možno hodnotiť ako pre Slovensko málo úspešné aj iné stretnutia slovenských a čínskych ústavných činiteľov. (*Hodnotenie ostatných pracovných stretnutí najvyšších predstaviteľov ČLR a SR pozri: Gregušová, 2003, s. 68–83.*)

Slovenská republika je do veľkej miery ústretová voči základným politickým požiadavkám Čínskej ľudovej republiky – uznávanie jednej Číny, žiadna oficiálna podpora Tibetu a absen-

cia kritiky ľudských práv. Prvé dve požiadavky plní väčšina štátov; Európska únia a niektoré európske krajiny naliehajú na Čínu, aby zlepšila dodržiavanie ľudských práv. (*Kritiku EÚ voči Číne napríklad pozri: Report on the Implementation...*, 2000, s. 6. Z európskych štátov Čínu oficiálne kritizovali pri stretnutiach s čínskymi partnermi napríklad najvyšší predstaviteľia Švajčiarska, Holandska, Švédska – pozri: *Fürst*, 2001, s. 98–99.) Príkladom, kedy si Čína úspešne dokázala realizovať svoje požiadavky dokonca nad ich rámec, je návšteva tibetského exilového vodcu v októbri 2000. Štrnásteho dalajlámu Tändzina Gjamccha, nositeľa Nobelovej ceny za mier za rok 1989, neprijal ani neoficiálne nikto z najvyšších slovenských predstaviteľov. Podľa sinológa a tibetológa M. Slobodníka nie je realistické žiadať od slovenského premiéra, aby pozval dalajlámu na oficiálnu návštevu. Všetky štáty totiž uznávajú, že Tibet je súčasť ČLR. S dalajlámom sa síce neoficiálne stretli dvaja podpredsedovia slovenskej vlády, no v priebehu niekoľkých dní ho neoficiálne prijali maďarský premiér V. Orbán aj český prezident V. Havel. To slovenských politikov zahanbuje. Čínska diplomacia pritom reagovala pomerne zdržanlivo, verejne neprezentovala odmietavé stanovisko a dalajlámu neobvinila z úsilia narušiť územnú celistvosť ČLR (*Slobodník*, 2000). Pre pripomenutie, dalajláma sa v minulosti niekoľkokrát neoficiálne stretol s americkým prezidentom B. Clintonom, s francúzskym prezidentom J. Chiracom, s britským premiérom T. Blairom, s generálnym tajomníkom OSN Kofi Annanom či s pápežom Jánom Pavlom II (*The Slovak Spectator*; 2000).

ČESKÁ REPUBLIKA

Český prezident Václav Klaus i Ministerstvo zahraničných vecí ČR dnes označujú za prioritu vo vzťahoch s Čínou obchod, podobne ako je to na Slovensku. V minulosti sa však viacerí najvyšší predstavitelia ČR osobne angažovali v otázke ľudských práv v Číne. Česká republika tak vo vzťahoch k Číne odrážala svoju negatívnu skúsenosť s totalitným režimom najviac zo všetkých krajín Visegrádskej štvorky.

Dialo sa tak najmä úsilím predchádzajúceho prezidenta Václava Havla. Na jeho pozvanie štyrikrát pricestoval do Prahy dalajláma⁶ a prezident sa tiež niekoľkokrát stretol s čínskymi disidentmi, napríklad s Wei Jingshengom (*Slezák*, 2002). Delegácia českého Parlamentu tiež vycestovala do Tibetu skúmať dodržiavanie ľudských práv. Okrem toho český Senát schválil v roku 1998 rezolúciu vyzývajúcu Čínu zlepšiť dodržiavanie ľudských práv. V tomto smere konajú v ČR aj viaceré mimovládne organizácie, z ktorých najznámejšia je Lungta (*Fürst*, 2001, s. 107–108).

Čína uvedené aktivity odmieta a protestuje aj proti českým kontaktom s Taiwanom. V roku 1995 prezident Havel aj premiér Klaus súkromne prijali taiwanského premiéra Lien Zhana (navštívil tiež Maďarsko a Rakúsko) a Václav Havel na zasadnutí VZ OSN navrhol prijatie Taiwanu späť do OSN. Kvôli uzmierneniu s Čínou ďalší mesiac štátny tajomník Ministerstva zahraničných vecí ČR odcestoval do Pekingu, aby vysvetlil, že česká vláda naďalej trvá na princípe jednej Číny (*Fürst*, 2001, s. 100 a 103).

Je však otázne, nakoľko tieto aktivity českých predstaviteľov prispeli k napĺňaniu záujmov ČR. Na rozdiel od Slovenska, Česká republika sa okrem ekonomickej spolupráce snaží ovplyvniť dodržiavanie ľudských práv v Číne, vzťahy s Tibetom či s Taiwanom. Tieto aktivity boli ale málo premyslené a slabo koordinované, a tak mali malý efekt. Príkladom nepremyslenosti je cesta českej parlamentnej delegácie do Tibetu, ktorá sa uskutočnila na pozvanie čínskej strany. Člen delegácie, poslanec J. Payne, po návrate pripustil, že sa v situácii v regióne nestačil zorientovať (*Fürst*, 2001, s. 107).

Nejednotnosť konania dokumentuje fakt, že jedna skupina českých politikov Čínu za dodržiavanie ľudských práv výrazne kritizuje, iná navrhla vyznamenať odchádzajúceho čínskeho veľvyslanca Yana Penga radom Bieleho leva, zorganizovala prijatie delegácie Celočínskej federácie mládeže na oficiálnej úrovni alebo návštevu delegácie čínskych „tibetológov“ s veľvyslancom v českom Parlamente. Diskusia o udelení vyznamenania sa zmenila takmer na škandál, návšteva v Parlamente sa rovnako skončila fraškou (*Fürst*, 2001, s. 106–109; *Fürst*, 2002, s. 52–76).

V tejto súvislosti vyznieva otázka, či je možné koordinovať kroky orgánov zahraničnej politiky. Veď napríklad aj bývalého amerického prezidenta Clintona kritizoval Kongres za politiku voči Číne a členovia Kongresu uskutočňovali vlastné, odlišné opatrenia. Ak však vrcholní predstavitelia štátu prezentujú iné postoje a podnikajú rozličné kroky, zahraniční partneri nevedia, ktorý názor majú akceptovať. V zákulisí môžu vyjednávať a nejednotnosť využiť. K tomuto niekedy skutočne dochádza a rozhodne to neprispieva k napĺňaniu cieľov zahraničnej politiky štátu, ktorý doma nedokáže nájsť mieru zhody.

Zmenu smerom k vzťahom s Čínou, ktoré sú menej orientované na otázku ľudských práv, naznačila návšteva prezidenta Klauza v Číne v apríli 2004. V. Klaus vycestoval do Číny, aby „znormalizoval“ vzťahy s Čínou, čiže zlepšil obchodné výsledky pre české firmy (Fischer, 2004). V. Klaus je zrejme presvedčený, podobne ako časť českej verejnosti, že politické vzťahy s Čínou ovplyvnili zlé výsledky českého obchodu s Čínou; záporné saldo presiahlo v roku 2003 dve miliardy USD.⁷

Sinológ R. Fürst si však myslí, že zlyhanie exportu spôsobili mimoriadne náročné podmienky čínskeho trhu, z toho najmä čínsky protekcionizmus, nedostatok skúseností a vnútorné problémy českých firiem. Deficit obchodu s Čínou zase zapríčiňuje najmä česká politika otvoreného trhu (Fürst, 2001, s. 100, 113–114). Podobný názor má sinológ M. Hála. Dôvodom českého deficitu je nevyrovnaný prístup na čínsky a český trh, ako aj umelé obchodné a administratívne prekážky. Na dovoz z Číny si stačí založiť s. r. o., čo môže hocikto s dlhodobým pobytom v ČR. Naopak pre export do Číny treba zvláštne licencie čínskych úradov a povinné partnerstvo s čínskym subjektom. Niektoré bariéry skončia v dôsledku vstupu Číny do WTO, ale mnohé pretrvávajú a práve na ne by sa mali sústrediť české ministerstvá pri odborných bilaterálnych rokovaniach (Hála, S. l.).

Obe zdôvodnenia možno považovať za realistické. Slovenské firmy rovnako museli bojovať so sťaženým prístupom na čínsky trh, so stratou niekdajších partnerov, so zmenami vo forme obchodu, s vlastnou reštrukturalizáciou a podobne,⁸ v dôsledku čoho slovenský export do Číny dramaticky poklesol. Bezproblémové slovensko-čínske vzťahy na politickej úrovni nemohli tieto problémy odstrániť ani kompenzovať. S vplyvom kritiky ľudských práv v Číne na záporné saldo obchodnej bilancie nesúhlasí ani Václav Jílek, český generálny konzul v Šanghaji. „Hoci Václav Havel v roku 1990 ako prvý štátnik na svete oficiálne prijal dalajlámu, Česká republika mala ešte v roku 1993 aktívnu bilanciu obchodu s Čínou. Ak by to mali ovplyvniť politické kroky, už v roku 1992 je bilancia pasívna a Číňania by obchod stopli.“⁹ (Interview s V. Jílkom, 2003.) V tejto situácii pozitívne vyznieva, že aspoň najvyšší predstavitelia ČR cestujú do Číny v menšej miere. Na rozdiel od šiestich návštev najvyšších slovenských predstaviteľov navštívil Čínu doteraz dvakrát český premiér, raz prezident a jedenkrát minister zahraničných vecí.¹⁰

Posledná významná debata o česko-čínskych vzťahoch sa udiala v ČR hneď po návrate prezidenta Klauza z Číny. Išlo o problém, či predať špičkový radar Věra do Číny. České Ministerstvo priemyslu udelilo licenciu na predaj v januári 2004, ale česká vláda v máji rozhodla o jej zrušení. Najsilnejším dôvodom bola pravdepodobne snaha o dobré vzťahy s USA, ktoré proti vývoznému zámeru protestovali listom podpísaným americkým prezidentom i ministrom zahraničných vecí (Spurný, 2004 a; Spurný, 2004 b; Kříž, 2004, s. 10; Baroch, 2004).

V porovnaní s českými výsledkami vynikajú jasne definované a presadzované záujmy zo strany ČLR: úspešný export tovarov, ochrana domáceho trhu, nákup technológií a zbraň, usporiadanie významných akcií (olympijské hry v roku 2008, výstava EXPO v roku 2010), uznávanie jednej Číny a čiastočne aj umlčanie jednotnej kritiky ohľadne ľudských práv. Čína môže v ČR počítať s podporou podnikateľskej lobby, čo naopak neplatí. Ďalej, Čína počas deväťdesiatych rokov vyžadovala zvláštne víza do Hongkongu pre českých občanov¹¹ (Fürst, 2001, s. 103–109) a za udelenie víz na územie pevninskej Číny sa platilo 40–120 USD.¹² Až po vstupe nových krajín do Európskej únie Čína voči týmto štátom zjednotila finančné požiadavky za udelenie víz (interview s B. Yanmin, 2004). Pre Českú

republiku vyznieva veľmi nepriaznivo podozrenie, že Číňania v deväťdesiatych rokoch získavali víza do ČR na českom konzuláte za úplatu (*Fürst, 2001, s. 103–104*). Generálny konzul ČR v Šanghaji V. Jílek takúto prax dnes vylučuje (*interview s V. Jílkom, 2003*).

Čína je úspešná aj v iných oblastiach. U časti českého obyvateľstva vrátane vzdelanej vrstvy má Čína pomerne dobrý image, kým image Českej republiky a českých výrobkov v Číne je nízky. Česká republika dokonca poskytuje Číne rozvojovú pomoc, keď buduje školiace stredisko na výrobu obuvi v provincii Henan a biostanicu v provincii Jianxi. Čína týchto cieľov dosiahla bez prikladania vyššieho politického významu Českej republike. K návšteve z ČLR na najvyššej úrovni zatiaľ nedošlo napriek oficiálnemu pozvaniu, ktoré bolo čínskym predstaviteľom adresované koncom deväťdesiatych rokov (*Fürst, 2001, s. 107–109*).

Podobne ako všetky krajiny V4, aj Česká republika trpí vysokým schodkom obchodu s Čínou. Hoci ČR viacero rokov vyváža do Číny automobily, textilné stroje, hriadele a prevodové zariadenia, obrábacie stroje, sklo, stroje na automatické spracovanie dát, meracie prístroje, či výrobky organickej chémie¹³ a v Šanghaji niekoľko rokov funguje agentúra na podporu českého exportu, deficit obchodu stále rastie. Príčinou je najmä dlhodobá liberálna zahranično-obchodná politika ČR. Kým napríklad Maďarsko podmienky masívnych dovozov lacného spotrebného tovaru z Číny obmedzilo už v roku 1995, ČR stanovila minimálne ceny pre dovozy obuvi a niektorých druhov textilu z ČLR, z Taiwanu, z Vietnamu, z Hongkongu a z Turecka až po roku 2000. (Slovensko tak neurobilo vôbec.) Ani najvýznamnejší český projekt v Číne, dostavba elektrárne v Shentou, nespôsobí zásadný obrat v obchode, keďže jeho prínos do obchodnej bilancie bude rozdelený na niekoľko rokov (*Fürst, 2001, s. 100*). Do českej bilancie importov sa započítava aj čínsky tovar reexportovaný do ČR cez 76 štátov, naopak český export smeruje do Číny cez 26 tretích krajín.¹⁴

České firmy okrem exportných aktivít uskutočnili aj viaceré investície do spoločných podnikov v Číne. Veľké české podniky ako napr. Desto Děčín, Vítkovice či Škoda Plzeň utrpeli však výrazné straty. Podnik Lang Fang Pan Vítkovice Environmental Engineering v provincii Hebei, ktorý vyrába ekologické zariadenia na čistenie odpadových vôd (58% majetková účasť českej strany, základné imanie do 2 miliónov USD), preživa vďaka štátnej pomoci ČR na rozvoj ekológie. Škoda-Jinma Turbine (70% vlastníctvo českého partnera, základné imanie 7 miliónov USD) v Guangzhou zanikol, podobne ako firma Hunan-Desta Forklift Truck Manufacture (česká strana vložila 5,5 miliónov USD, čínska strana svoj vklad nesplnila), ktorá vyrábala vysokozdvížne vozíky. Pravdepodobne jediný dlhšie obdobie prosperujúci český podnik v Číne bol Guiyang F.C. Chemicals v provincii Hebei, kde český investor vlastnil závod na ťažbu a spracovanie fosfátov (*Fürst, 2001, s. 120–131*).¹⁵

Možno určiť niekoľko desiatok príčin problémov českých investorov v Číne. V prípade spoločného podniku Hunan-Desta zlyhal predovšetkým odbyt. Investor, Desto Děčín, tiež kúpil príliš zastaralý čínsky podnik, o ktorom mal málo informácií a s ktorého manažmentom sa ťažko dohadovalo. Česká strana nemohla zasahovať do personálnych otázok a prepustiť nečestných a málo schopných zamestnancov. Podnik mal zaostalé komunikačné vybavenie, navyše materská česká firma mala doma problémy a nebola schopná dostatočne veľa investovať. Číňania boli sklamaní štýlom osobného jednanie Čechov, neochotou k improvizácii, spormi o ceny komponentov, nepružnosťou, netaktnosťou a neznalosťou čínskych zvyklostí. Spoločný česko-čínsky podnik sa tak nedokázal vyrovnáť zahraničnej konkurencii na trhu (*Fürst, 2001, s. 120–125*). Nezachránil ho ani návrh českého ministra obchodu Miroslava Grégra udeliť veľvyslancovi Yan Pengovi rad Bieleho leva (*Hála, S. l.*). Aj táto skutočnosť dokazuje, že politické vzťahy s Čínou väčšinou nemajú na obchod priamy vplyv.

Iný spoločný podnik, Škoda-Jinma Turbine na výrobu parných turbín, mal príliš dlhé dodacie lehoty, bol málo flexibilný a jeho pracovníci nedokázali efektívne vyjednávať. Pri tendroch a dodávkach Číňania diskriminujúco uprednostňovali západné alebo domáce firmy, čo nedokázala zmeniť ani podpora predstaviteľov česko-čínskej zmiešanej komisie, Ministerstva priemyslu a obchodu ČR, Ministerstva zahraničných vecí ČR a ČSOB (veľ-

trh v Guangzhou v roku 2001). Lang Fang Pan Vítkovice Environmental Engineering nie je ziskový kvôli nesolventnosti čínskych firiem, nízkej úrovni ekologickej osvety a najmä nejasej čínskej legislatíve. Naopak, prosperujúcemu podniku Evector Guiyang predchádzalo niekoľko rokov starostlivého prieskumu. Investor zakúpil nový závod tesne pred otvorením, ktorý mal vysporiadané administratívne záležitosti. Vedúci pracovníci komunikovali v angličtine a podnik vyriešil kľúčový odbytový problém, pretože dodával vyťažný fosfor do Čiech (Fűrst, 2001, s. 125–131).

V súčasnosti sú v Číne aktívne ďalšie spoločné podniky: Tangshan Broumov na výrobu umývačiek osobných automobilov v provincii Hebei, STS Hodonín na výrobu čistiarní odpadových vôd v Nankingu a EST Ledeč nad Sázavou na výrobu striekacích pištolí. Spoločnosť Tatra vlastní závod na montáž nákladných automobilov Tatra v Xingtai (nie je to spoločný podnik). Firma AVX vyrába v meste Tianjin tantalové kondenzátory a Elitex Červený Kostelec zriadil linku na výrobu textilných strojov v meste Suzhou, firma NOROMO založila spoločný podnik v provincii Shaanxi na výrobu chemikálií a v Harbine funguje spoločný podnik na modernizáciu obrábacích strojov firmy Škoda Machine Tool.¹⁶ Úspešnosť posledne menovaných podnikov pre krátkosť pôsobenia v Číne zatiaľ nemožno posúdiť.

Zájmy Českej republiky vo vzťahoch s Čínou sú hlavne obchodné a darí sa ich ťažšie naplniť. Neúspechy boli spôsobené neznalosťou čínskych podmienok a neschopnosťou preraziť bariéry čínskeho trhu politickými rokovaniami. Na to je ČR pre Čínu málo významný partner. V oblasti ľudských práv sú aktivity českých predstaviteľov protichodné a nedostatočne premyslené, preto nemali výraznejší efekt.

POLSKO

Poľskou prioritou vo vzťahoch s Čínou je obchod, ale do istej miery sa Poľsko zaoberá aj otázkou ľudských práv. Krajina tak v politických vzťahoch s Čínou nadväzuje na svoje skúsenosti s totalitným režimom. Poliáci v roku 1989 rozsiahlo demonštrovali proti čínskemu zásahu na námestí Tienanmen, k čomu nedošlo v žiadnej inej krajine východného bloku. Po zmene režimu Poľsko viackrát kritizovalo Čínu ohľadne ľudských práv, a to tak vyjadreniami politikov, ako aj na stretnutiach poslancov a na zasadnutiach spoločných rád. Na verejnosti sa niekoľkokrát slobodne vyjadrovali predstavitelia Tibetu, v roku 1992 navštívil Poľsko dalajláma a v Komisii OSN pre ľudské práva v roku 1993 Poľsko hlasovalo za prijatie rezolúcie kritizujúcej čínsku vládu (Rowiński, 1995).

Podľa obchodného atašé Poľska R. Pavlika však toto správanie nemalo za následok žiadne ekonomické sankcie (interview s R. Pavlikom, 2003). Čína prejavila iba politický nesúhlas, a to aj vo vzťahu k poľským médiám, ktoré v minulosti často predstavovali Taiwan ako samostatnú krajinu. Čínski predstavitelia tiež protestovali, keď bola Taipejská hospodárska a kultúrna kancelária v Poľsku chápaná ako predstaviteľstvo Taiwanu. Až vládne vyhlásenie vyjasnilo postoj Poľska, že uznáva iba jednu Čínu. Aj návštevy najvyšších poľských predstaviteľov v Číne sú zriedkavé, v roku 1994 navštívili Čínu poľský premiér a maršálek Sejmu a v roku 1997 poľský prezident. V otázke suverenity je Poľsko k Číne ústretové, čo mu však nebráni v ekonomických a kultúrnych kontaktoch s Taiwanom (Rowiński, 1995).

Poľsko exportuje do Číny kovy pre čínsky elektrotechnický priemysel (najmä meď), ktoré tvoria až tri desatiny exportu, ďalej mobilné telefóny a príslušenstvo, lode, oceľ, chemikálie, strojárské výrobky, transportné zariadenia a zo živočíšnych produktov kŕmnu rybiu múčku. Deficit poľského zahraničného obchodu s Čínou však stále rastie a v roku 2002 dosiahol 1,9 miliardy USD (Biuletyn Informacyjny, 2003, s. 10). Neúspešné boli aj poľské snahy, aby čínske firmy založili v krajine výrobný podnik, čo by bolo pre Poľsko prospešnejšie ako existencia čínskych obchodov. Čínske firmy doteraz zaregistrovali v Poľsku viac ako osemdesiat podnikov, pričom investovali 45 miliónov USD hlavne do obchodných spoločností. Najväčším projektom je obchodný dom a výstavné centrum na predmestí Varšavy. Hoci Číňania aj mali záujem na založení spoločného podniku na vý-

robu DVD a na spoluúčasti na výstavbe železnice v Poľsku, investície sa napokon neuskutočnili. Najväčšie poľské investície v Číne sú továreň na výrobu boilerov (základné imanie 13,5 milióna USD, poľský podiel 45 %), spoločnosť vyrábajúca tlačiarenské spreje a fabrika na výrobu alkoholu (základné imanie 1,1 milióna USD, poľský podiel 35 %).¹⁷

Poľsko sa snaží svoju obchodnú bilanciu s Čínou zlepšiť prezentáciami poľských firiem v Číne a prostredníctvom exportného úveru. V roku 2002 Poľsko zorganizovalo v Pekingu štvordňovú výstavu *Polish Business Days*, na ktorej sa zúčastnilo viac ako sedemdesiat poľských firiem, čo bola najväčšia forma propagácie Poľska v Číne za posledných päť rokov. Výstava bola zorganizovaná poľskými štátnymi orgánmi a firmy si na výstave platili výstavnú plochu. Poľské firmy môžu exportovať do Číny alebo podnikáť v Číne v rámci exportného vládneho úveru Poľskej republiky Čína vo výške 85 miliónov USD (*Biuletyn Informacyjny*, 2002 a, s. 58; *Biuletyn Informacyjny*, 2002 b, s. 9 a 20).

Napriek výrazným snahám Poľska zlepšiť hospodárske vzťahy s Čínou, krajine sa túto prioritu darí slabo naplňať a deficit zahraničného obchodu s Čínou narástol v roku 2002 o polovicu (oproti roku 2000), (*Biuletyn Informacyjny*, 2003, s. 10; *Biuletyn Informacyjny*, 2002 a, s. 9). Aj v oblasti ľudských práv boli poľské aktivity málo koordinované, takže nepriniesli konkrétne výsledky. Iné prioritné oblasti poľských vzťahov s Čínou nie sú známe, ani spôsob ich presadzovania.

MAĎARSKO

Maďarsko sa vo vzťahoch s Čínou orientuje na obchod, na rozdiel od ostatných štátov V4 však v minulosti uskutočnilo významné opatrenia aj v otázke importov z Číny. V problematike ľudských práv a politických kontaktov sú predstavitelia Maďarska k Číne viac naklonení. Maďarsko sa nevyjadruje k ľudským právam v Číne a od roku 1992 navštívilo Čínu päť najvyšších maďarských politických činiteľov. Ako jedinú krajinu V4 navštívil Maďarsko aj čínsky prezident (v roku 1995). Pri päťdesiatom výročí nadviazania diplomatických stykov v roku 1999 sa na recepcii poriadanej čínskym veľvyslancom v Budapešti mimoriadne zúčastnil aj maďarský prezident a šesť ministrov maďarskej vlády. Čína na oplátku usporiadala osobitný banket v Pekingu. Maďarský výskumník Pál Nyíri si však myslí, že maďarskí politici aj médiá doteraz Čínu skôr ignorovali. „Absencia recipročnej návštevy k ceste čínskeho prezidenta do Maďarska bola v Číne vnímaná ako urážka a urážkou aj bola. Čína a Maďarsko nemali dobré vzťahy. Maďarsko nekritizovalo Čínu, ale v skutočnosti ani nerobilo nič, aby vzťahy boli dobré.“ (*Interview s P. Nyíri, 2003.*)

Aktivity maďarských štátnikov sú ovplyvnené historickou skúsenosťou krajiny s prechodom od komunistického režimu a nutnosťou riešiť naliehavé problémy vzájomných vzťahov: vysoký počet Číňanov na území Maďarska v polovici deväťdesiatych rokov¹⁸ a veľký deficit zahraničného obchodu Maďarska s ČLR. V roku 2000 deficit dosiahol podľa maďarských štatistik takmer 900 miliónov USD.¹⁹ Podľa čínskej štatistiky bol v roku 2002 dokonca väčší ako v prípade Poľska, ktoré má štyrikrát viac obyvateľov.²⁰

Pravdepodobne v snahe vyriešiť tieto problémy sa Maďarsko nevyjadruje k otázke ľudských práv v Číne. Poslednú rezolúciu Komisie OSN pre ľudské práva voči Číne Maďarsko nekosponzorovalo na rozdiel od Poľska a Českej republiky²¹ (*interview s P. Nyíri, 2003*). Čo sa týka prezidentských stretnutí, do Číny ešte pred návštevou prezidenta Jiang Zemina pricestoval maďarský prezident Árpád Göncz,²² takže sa Čína nemohla cítiť dotknutá absenciou recipročnej návštevy.

V auguste 2003 pricestoval do Číny maďarský premiér Péter Medgyessy. Premiér v Číne podpísal spoločné maďarsko-čínske vyhlásenie a dohodu o pobyte čínskych turistov v Maďarsku, ktorá bola pripravená už pred viacerými rokmi. Ďalej uzavrel dohodu o boji s organizovaným zločinom, podľa ktorej majú byť Číňania, ktorí spáchajú v Maďarsku zločin, vyhostení do Číny. Táto dohoda je následkom sporu v prípade Číňana vyhosteného z Maďarska, o ktorom nedávno rozhodoval Európsky súd pre ľudské práva. (Aj jej podpis svedčí o tom, že Maďarsko ponecháva Číne suverenitu v oblasti práv čínskych občanov.)

Premiér tiež dohodol znovuobnovenie leteckej linky Budapešť – Peking, vyzval čínske firmy, aby investovali v Maďarsku, osobitne pri výstavbe diaľnic, a apeloval na čínskych študentov, aby prišli študovať do Maďarska.²³

Zaujímavý postoj počas návštevy zaujali maďarské médiá. Podľa P. Nyíriho boli doteraz k Číne kritické, ale počas návštevy premiéra informovali o Číne skôr pozitívne. Televízia odvysielala niekoľko programov o Číne a múzeá pripravili viacero výstav (Ludwig museum), ktoré P. Nyíri hodnotí ako veľmi pročínske, pričom podozrieva čínsku stranu z lobbingu (*interview s P. Nyírim, 2003*). Podpis turistickej dohody medzi Čínou a Maďarskom zase vyvolal hnev Európskej únie, ktorá v rovnakom čase pripravovala komplexnú dohodu pre všetky európske štáty (*interview s V. Jítkom, 2003*).

Maďarsko má s Čínou najviac rozvinuté obchodné kontakty zo všetkých krajín V4. V roku 2001 objem vzájomného obchodu dosiahol 1,5 miliardy USD, z čoho 1,3 miliardy USD predstavoval import z Číny. Odhaduje sa, že až 85 % tovarov sa znovu reexportuje. Číňania nedávno investovali do výstavby dvoch nehnuteľností: Asia Center a Budapest China Mart. Asia Center sa má stať jedným z najväčších obchodných domov v Maďarsku s ôsmimi poschodiami, rozlohou 205 tisíc m² a priestormi pre kultúrne aktivity. Investíciu v objeme 220 miliónov eur uskutočnila rakúska firma Strabag a čínsky obchodník Michael Song. Centrum sa má špecializovať na kvalitné ázijské tovary a jeho predpokladaný ročný obrat je do 600 miliónov USD, 51 % stavby vlastní rakúsky investor a zvyšok dvaja čínski obchodníci. Budapest China Mart je menší projekt s rozlohou asi 42 tisíc m² a má slúžiť hlavne ako veľkoobchod pre reexporty (*článok Hungary – the Hong Kong of Europe, publikovaný v novinách The Newspaper into Europe, ktoré vychádzajú v Maďarsku v čínštine, cit. podľa Hospodárske noviny, 2003*).

Ďalšie čínske investície v Maďarsku zahŕňajú reštaurácie, niekoľko hotelov a fariem, ktoré produkujú pre Číňanov v Maďarsku. Číňania nezaložili žiadne výrobné podniky, iba niektoré dovážajú polotovary a dokončujú ich. Jedna čínska firma sa uchádzala v tendri v severovýchodnom Maďarsku o výstavbu bane na meď (*interview s P. Nyírim, 2003*). Všetky tieto investície potvrdzujú centrálné miesto Maďarska v prieniku čínskych obchodníkov na stredo európske trhy a prinášajú špekulácie, či sa Maďarsko nestane krajinou, cez ktorú príde do Európskej únie nová vlna čínskych obchodníkov.²⁴

Z dôvodov vysokého schodku obchodu s Čínou sa Maďarsko veľmi intenzívne snažilo zaviesť opatrenia proti nadmernému importu z Číny. Od roku 1995 krajina neuznáva čínske ceny v colných deklaráciách a zaviedla vlastné cenové odhady (*Nyíri, 1999, s. 35–48*). Maďarský výskumník Pál Nyíri tvrdí, že importy a reexporty čínskeho tovaru dramaticky poklesli a navyše na jeseň 2002 Maďarsko zaviedlo nové sťažujúce pravidlá pre import z ČLR, následkom ktorých mnoho čínskych obchodníkov muselo vrátiť veľké množstvo tovaru do Číny (*interview s P. Nyírim, 2003*). Prepočty nemeckého odborníka M. Taubeho a štatistiky Medzinárodného menového fondu svedčia však o stále rastúcom maďarskom dovoze z Číny (*Taube, 2002, s. 96*). Pravdepodobne sa zmenila jeho štruktúra a Maďarsko už nedováža toľko šatstva a topánok nízkej kvality.

Proti nadmernému importu z Číny a nekontrovaným aktivitám čínskych obchodníkov boli namierené aj zmeny v migračnej politike, ktoré Maďarsko podniklo roku 1992. Následkom vypovedania dohody o bezvízovom styku s ČLR platnej od roku 1988 sa čínska menšina znížila zo 45 tisíc na 16 tisíc osôb a v roku 1999 na sedem tisíc osôb s trvalým pobytom (*Nyíri, 1999, s. 35–48*). Maďarské úrady podstatne sprísnilo kontrolu dokumentov a posilnili kontroly na hraniciach (opatrenia sa netýkali iba čínskych migrantov), čím sa obmedzili ilegálne obchody a nezákonný tranzit osôb (*interview s P. Nyírim, 2003*). V Maďarsku dnes žije iba asi desať tisíc čínskych obchodníkov, ktorí však tvoria najkonsolidovanejšiu čínsku komunitu v strednej Európe. Posledné investície potvrdzujú jej životaschopnosť.²⁵

Aj keď Maďarsko nedokáže čeliť prílevu čínskeho tovaru na svoje územie, krajina si vo vzťahoch s Čínou dokázala jasne určiť problémy a priority a prijať aj konkrétne opatrenia na ich riešenie a napĺňanie: najmä vízové a colné opatrenia. Množstvo importovaného čín-

skeho tovaru navyše v skutočnosti nie je také vysoké, keďže mnoho čínskeho tovaru sa z Maďarska reexportuje do okolitých krajín.

KOORDINÁCIA SPOLUPRÁCE S ČÍNOU V RÁMCI V4

V súhrne možno konštatovať, že pre všetky krajiny V4 bola vo vzťahoch s Čínou doposiaľ prioritou ekonomická kooperácia. Tú sa podarilo v posledných rokoch oživiť, na rozdiel od obdobia po roku 1989, keď obchod prudko upadol. Čína vtedy preferovala dovoz z vyspelých štátov, v strednej Európe prebiehali demokratizačné zmeny a hospodárska reštrukturalizácia. Po niekoľkých rokoch sa v zahranično-obchodnej spolupráci začala presadzovať Čína, ktorá do strednej Európy vyváža stále vo vyšších objemoch najmä textil, odevy, obuv, výrobky z kože, potraviny, elektrospotrebiče a audiovizuálnu techniku. V dôsledku pravidiel WTO nedokážu štáty V4 tieto importy brzdiť. Ich malý politický a ekonomický význam pre Čínu ich stavia do nevýhodnej pozície pri vyjednávaní výnimiek z čínskych obchodných bariér. Obmedzené možnosti malých ekonomík a nedostatok skúsených obchodníkov s Čínou im bránia kompenzovať importy väčšími exportnými alebo výrobnými projektami v Číne.

Zosúladenie obchodných a politických vzťahov krajín V4 voči Číne dnes takmer neexistuje. Politicky spoluprácu znemožňuje odlišná ústretovosť voči Číne. Na jednej strane stojí Česká republika a Poľsko, ktoré sú historicky viac antikomunistické, a takéto postoje voči Číne aj prejavujú. Na druhej strane vystupuje Maďarsko, kde sa prechod od komunistického režimu uskutočnil za väčšej účasti bývalých funkcionárov, a Slovensko, kde na zahraničnopolitických postoch takisto chýbajú výrazní odporcovia komunizmu. Spoluprácu znemožňuje aj slabé definovanie záujmov krajín V4 vo vzťahoch s Čínou a nástrojov ich napĺňania. Realnosť politickej spolupráce vnútri V4 znižuje aj fakt, že V4 stále funguje na veľmi nízkej úrovni, a to aj v oblasti zahraničnopolitických priorit.

Koordinácia politických vzťahov s Čínou v rámci V4 by však bola prospešná, a to aspoň v prípade vybraných otázok, ako je problematika ľudských práv. Výrazný nepomer medzi „veľkou Čínou“ a z pohľadu Číny „malými“ stredoeurópskymi krajinami (vrátane Poľska) totiž individuálne presadzovanie požiadaviek výrazne sťažuje. V prípade Číny budú stredoeurópske krajiny po vstupe do EÚ nútené spolupracovať – prinajmenšom vo vízovej politike a pri ochrane hraníc.

Pre export súkromných firiem do Číny sú rozhodujúcimi kritériami kvalita tovaru, cena, obchodné podmienky, skúsenosti s obchodovaním s Číňanmi a dobré meno exportéra (respektíve značka tovaru). Posledné kritérium by spolupráca firiem a orgánov V4 mohla priaznivo ovplyvniť, konkrétne spoločnými prezentáciami v dlhšom období a vo vybraných sektoroch, čím by si krajiny V4 vytvorili spoločné meno (podobne ako napríklad Benelux). Súčasťou prezentácie „Zhongou“ (strednej Európy) by malo byť zdôrazňovanie členstva v Európskej únii a niekdajšieho dobrého mena výrobkov.

V prípade tendrov (na čínske pomery) malé firmy z krajín V4 nedokážu samé realizovať v Číne veľké projekty. Perspektívna sa javí spoluúčasť firiem v príbuznom odvetví (pozitívnym príkladom je výstavba elektrárne v Shentou). Keďže úspech v tendroch závisí na získaní podpory čínskych orgánov, aj tu by prospela spolupráca orgánov krajín V4. Podobne žiadúca by bola spolupráca krajín V4 pri bankovom zabezpečení väčších projektov, kde exportno-importná banka jednej krajiny nie je schopná sama projekt zabezpečiť bankovými a poisťovacími činnosťami. Spoluprácu však reálne môžu iniciovať iba samotní exportéri alebo pracovníci veľvyslanectiev v Pekingu a závisí to od ich osobných vzťahov.

PERSPEKTÍVY PO VSTUPE DO EÚ

Vzťahy Únie a Číny sa stále zintenzívňujú. Aj keď zatiaľ neexistuje jasná Spoločná zahraničná politika EÚ, a to ani voči Číne, orgány Únie v tejto oblasti v posledných troch rokoch výrazne postúpili. Únia rokuje a spolupracuje s Čínou najmä v oblasti znižovania bariér čínskeho trhu, vo výskume, vede, technike a vzdelávaní, v otázkach životného prostredia.

Jednotný postup Únie je brzdený zápasom európskych firiem o zisky na čínskom trhu. V obchode prevláda konkurencia európskych štátov nad spoluprácou, ktorá sa prenáša do nezhôd v neekonomických otázkach, ako je napríklad dodržiavanie ľudských práv v Číne. Táto nejednotnosť sa prejavuje napríklad pri hlasovaní v Komisii OSN pre ľudské práva, kde návrh hlasovať o rezolúcii kritizujúcej Čínu každoročne podpora iba niektoré európske krajiny, a preto sa o rezolúcii ani nehlasuje. Únia tak nepresadzuje jednotné postoje, ale jej rokovania s Čínou sa obmedzujú iba na zasadnutia zástupcov, ktoré nemajú na dodržiavanie ľudských práv v Číne výraznejší vplyv (Baker, 2002, s. 45–63). Väčší dopad na situáciu v Číne majú v tejto oblasti programy rozvojovej pomoci Číne (právne školenia, miestne voľby, študentské výmeny a podobne), (Report on the Implementation..., 2000, s. 6).

Od mája 2004 začali platiť pre čínskych exportérov do krajín V4 clá, kvóty, minimálne ceny tovarov a iné normy Európskej únie. Čínske firmy v niektorých oblastiach stratia, lebo sa podmienky sprísňujú, v iných naopak získajú. Čínski diplomati sa pred rozšírením Únie snažili presvedčiť kandidátske krajiny, aby udelili čínskej strane viaceré výnimky. Česká republika a pravdepodobne ani ostatné krajiny V4 na úľavy nepristúpili. Očakáva sa však, že kvóty pre dovoz čínskych výrobkov do krajín Európskej únie sa čoskoro budú znovu dojednávať, pretože boli pôvodne dohodnuté pre pätnásť krajín, nie pre dvadsaťpäť (interview s A. Uchytílo, 2003).

Zložitejšia je situácia v oblastiach, podliehajúcim dohodám WTO. Napríklad minimálne ceny textilu dovážaného do Českej republiky z Ázie dnes už neplatia. Minimálne ceny sa podarilo dohodnúť len na krátky čas, a to vtedy, keď nebola potrebná zložitá schvalovacia procedúra vo WTO. Náklady na schvalovaciu procedúru by dnes v podobnom prípade dosiahli tri milióny USD, ohrozenie odvetvia by navyše bolo potrebné vopred dokumentovať štatistikami, ktoré napríklad Česká republika v oblasti dovozu textilu z Číny nedokáže predložiť (interview s A. Uchytílo, 2003).

Krajiny V4 majú šancu zvýšiť po vstupe do Európskej únie svoj prospech vo vzťahoch s Čínou. K tomu je potrebné určiť v spolupráci s Čínou jasné priority a nástroje ich napĺňania. Členstvo v Únii dáva možnosť, že budú silnejšie pri ich realizácii. Zatiaľ nie v rámci Spoločnej zahraničnej politiky EÚ, ale aspoň v koordinácii s niektorými ďalšími európskymi štátmi. Ak sa ukáže nemožný postup v rámci V4, bolo by pre Slovensko, ČR, Maďarsko, či Poľsko prínosné postupovať aspoň v súlade s inou európskou krajinou.

Ďalšiu príležitosť pre štáty Visegrádskej štvorky predstavuje zapojenie sa do európskych projektov rozvojovej pomoci Číne, čím možno získať expertov skúsených v spolupráci s Čínou. Tretou šancou krajín V4 je zlepšenie imidžu v Číne vďaka vysokému kreditu, aký má v Číne Nemecko, Francúzsko a Veľká Británia, a tým aj celá Európska únia. Povedomie o strednej a východnej Európe, ktoré v Číne v posledných pätnástich rokoch značnej upadlo (na rozdiel od dobrého mena, ktoré mali v Číne určitý čas spriatelnené socialistické krajiny), by sa tak mohlo zvýšiť. V októbri 2003 Čína prijala prvý oficiálny dokument charakterizujúci vzťahy s Úniou. V ňom deklarovala, že má o intenzívnejšie vzťahy s novými členskými štátmi výrazný záujem (China's EU Policy Paper, 2003). Ponuku by tieto krajiny nemali premeškať.

Priame zahraničné investície v Číne v miliónoch USD

(čínske štatistické údaje)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ČR	–	3,32	7,29	10,42	4,98	5,07	14,07	9,75
Maďarsko	6,09	3,71	3,06	3,93	5,67	10,73	12,04	10,65
Poľsko	–	1,86	1,57	3,38	0,94	0,94	3,54	4,64
EÚ12/15	595,81	1415,28	2131,31	2737,06	4171,15	3978,73	4506,51	4479,46

Prameň: National Bureau of Statistics: China Foreign Economic Relations Statistical Yearbook, Beijing. Prezaté z: Taube, M.: Economic Relations between the PRC and the States of Europe. China Quarterly, No. 169 (2002), s. 106.

Obchod krajín strednej a juhovýchodnej Európy s Čínou
(údaje z čínskej colnej štatistiky za rok 2002 v miliónoch USD)

	Vývoz do ČLR	Dovoz z ČLR	Obrat	Saldo
ČR	154,6	807,5	962,2	-652,9
Slovensko	37,9	91,7	129,6	-53,8
Poľsko	218,6	1164,7	1383,4	-946,1
Maďarsko	168,8	1448,5	1617,3	-1279,7
Slovinsko	29,5	95,5	125,0	-66,0
Bulharsko	21,5	97,6	119,1	-76,1
Rumunsko	391,1	362,0	753,1	29,1
Chorvátsko	5,7	112,6	118,4	-106,9

Prameň: <http://www.czechembassy.org/servis/soubor.asp?id=2475> (júl 2003). Materiál upozorňuje, že veľká časť čínskeho exportu sa realizuje cez Hongkong, ktorý je v štatistikách ČLR vykazovaný oddelene, čím sa výška skutočného čínskeho exportu skresľuje. Prebytok zahraničného obchodu Rumunska s Čínou je zase spôsobený vývozom mobilných telefónov (interview s R. Pavlíkom, 2003).

Zahraničný obchod ČR s Čínou
(v miliónoch USD)

Rok	Vývoz	Dovoz	Saldo
1993	251,379	76,649	174,730
1994	89,545	105,623	-16,078
1995	94,005	208,794	-114,789
1996	71,833	298,580	-226,747
1997	48,360	377,139	-328,779
1998	45,000	498,552	-453,552
1999	58,511	564,345	-505,834
2000	66,028	694,806	-628,778
2001	80,483	1068,272	-987,789
1.-4. 2002	32,608	497,056	-464,448

Prameň: <http://www.czechembassy.org/servis/soubor.asp?id=2475> (júl 2003).

Zahraničný obchod Maďarska s Čínou
(v miliónoch USD)

Rok	Vývoz	Dovoz	Saldo
1993	50	70	-20
1994	11	99	-88
1995	22	126	-104
1996	17	192	-175
1997	15,8	287,8	-272
1998	18,9	435	-416,1
1999	71	610	-539
2000	40,6	938,8	-898,2

Prameň: <http://www.huemb.org.cn/English/economy/5.htm> (september 2003).

Poznámka: Dáta z maďarských štatistík nezahŕňajú obchod s Hongkongom.

Zahraničný obchod Poľska s Čínou
(v miliónoch USD)

Rok	Vývoz	Dovoz	Saldo
2000	97,2	1378,4	-1281,2
2001	180,3	1619,6	-1439,3
2002	206,8	2075,9	-1869,1

Prameň: Biuletyn Informacyjny. Wydział ekonomiczno-handlowy ambasady RP w Chinach. Nr. 1 (2003), s. 10. Biuletyn Informacyjny. Wydział ekonomiczno-handlowy ambasady RP w Chinach. Nr. 1 (2002), s. 9.

Zahraničný obchod SR s Čínou
(v miliónoch USD)

Rok	Vývoz	Dovoz	Saldo
1993	65,8	29,9	35,9
1994	23,1	37,6	-14,5
1995	17,0	57,8	-40,8
1996	38,6	82,5	-43,9
1997	10,8	105,1	-94,3
1998	4,2	150,8	-146,6
1999	5,9	144,4	-138,5
2000	9,5	176,6	-167,1
2001	12,63	232,35	-219,72

Prameň: Šulla, R.: Exportný plán teritória Čínska ľudová republika. Peking: Velvyslanectvo Slovenskej republiky obchodno-ekonomické oddelenie, február 2002.

Poznámka: Rok 2001 je doplnený zo štatistiky Ministerstva hospodárstva SR

Krajiny V4 si pri presadzovaní svojich záujmov vo vzťahoch s Čínou doteraz počínali málo úspešne. Napriek tomu, že všetky označujú za hlavný cieľ vzťahov s Čínou hospodársku spoluprácu, každá z nich zápasí s vysokým schodkom obchodu s Čínou. Často v týchto krajinách zaznieva, že príčinou je aj fakt, že štátni predstavitelia kritizujú Čínu za slabý štandard dodržiavania ľudských práv. Príkladom, ktorý vyvracia toto tvrdenie, sú vzťahy Slovenska a Číny. Napriek dobrým politickým vzťahom s Čínou, minimálne zafarbeným diskusiou o ľudských právach, slovenský deficit obchodu s Čínou stále rastie a v roku 2003 dosiahol približne päťsto miliónov USD. V Číne sa v posledných piatich rokoch presadilo niekoľko slovenských firiem, ktorých prienik sa javí ako perspektívny, s výnimkou projektu Shentou však ide predovšetkým o úspechy firiem, nie politických kontaktov Slovenska s Čínou.

Kritika dodržiavania ľudských práv teda vzájomný obchod doteraz neovplyvnila. S Čínou možno aj debatovať o ľudských právach aj obchodovať. Ak sú však takéto iniciatívy štátnych predstaviteľov navzájom protichodné a nedostatočne premyslené, ako to bolo v prípade ČR a Poľska, efekt je minimálny. Vysoké záporné saldo krajín V4 v doterajšom obchode s Čínou je dôsledkom otvorenosti stredoeurópskych ekonomík, neznalosti čínskych podmienok a neschopnosti preraziť bariéry čínskeho trhu. Najúspešnejšie si vo vzťahoch s Čínou doteraz počínalo Maďarsko. Aj keď do krajiny stále prichádza veľa čínskeho tovaru, Maďarsko si uvedomilo problémy vo vzťahoch s Čínou a prijalo niekoľko opatrení na ich riešenie, najmä vo vízovej a colnej oblasti. Do budúcnosti zostáva zaujímavou otázkou, ako dokážu krajiny Visegrádskej štvorky využiť svoje členstvo v Európskej únii a nakoľko úspešne sa ukážu v Číne viaceré nedávno založené spoločné podniky.

¹ http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/china/intro/index.htm (máj 2004).

² Prepočet na USD je uskutočnený podľa priemerného kurzu USD v roku 2003 (36,773 Sk), uverejneného Národnou bankou Slovenska.

³ <http://www.deltaline.sk> (marec 2003). Projekt podrobnejšie rozoberám vo svojej doktorandskej práci.

⁴ Prvou oficiálnou návštevou vysokého predstaviteľa SR v Číne bola návšteva premiéra V. Mečiara 19.–25. 2. 1994. Zoznam uznesení z rokovaní vlády SR z roku 1994 obsahuje však iba uznesenie č. 82, ktorým vláda SR schválila návrh na uskutočnenie oficiálnej návštevy ČLR, a neobsahuje uznesenie, ktoré schválilo správu z cesty (Archív Úradu vlády SR). Pravdepodobne sa o správe nerozkovalo z dôvodu odvolania V. Mečiara z postu premiéra SR.

⁵ Čínski podnikatelia zastupovali spoločnosti China General Technical Cooperation, China Great Wall Computers Qingdao Haier, China National Machinery and Equipment Import Export, Beijing Hongshi Real Estate, Tsinghua Tongfang a Shenzhen Huawei.

⁶ Dalajláma pricestoval do ČR aj piatykrát, v októbri 2003, a to na medzinárodnú konferenciu skupín na podporu Tibetu. Na konferencii sa zúčastnil aj Václav Havel (pozri článok: Do Prahy přijeli zástupci skupin na podporu Tibetu, 2003).

⁷ Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR.

⁸ Osobné interview so zástupcami 14 slovenských firiem, ktorí patria medzi najväčších slovenských exportérov do Číny, ako aj so štyrmi pracovníkmi slovenských orgánov štátnej správy, ktorí majú na starosti spoluprácu s Čínou (Ministerstvo zahraničných vecí, Ministerstvo hospodárstva, Ministerstvo financií).

⁹ V rokoch 1991, 1992 a 1993 mala ČR prebytok obchodu s Čínou, čo sa v nasledujúcich rokoch už nepodarilo dosiahnuť (Hospodárske vzťahy medzi ČSFR a ČLR, 2001).

¹⁰ <http://www.czechembassy.org/servis/soubor.asp?id=2475> (júl 2003).

¹¹ V súčasnosti pre pobyty v Hongkongu a v Macau v dĺžke do 90 dní českí turisti nepotrebujú víza. Pozri: <http://www.czechembassy.org/www/default.asp?ido=10176&idj=1&amb=98> (jún 2004).

¹² <http://www.czechembassy.org/servis/soubor.asp?id=2475> (júl 2003).

¹³ Tamtiež.

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ Fürstova práca obsahuje prípadové štúdie uvedených podnikov v Číne. Prípad Hunan-Desty popisuje aj diplomová práca sinológa Miroslava Kolesára, odovzdaná na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovy.

¹⁶ <http://www.czechembassy.org/servis/soubor.asp?id=2475> (júl 2003).

¹⁷ <http://www.fmprc.gov.cn/eng/4413.html> (júl 2003).

¹⁸ Začiatkom deväťdesiatych rokov žilo v Maďarsku až 45 tisíc Číňanov (Fürst, 2001, s. 53), kým napríklad v ČR dnes žije podľa českého konzula v Šanghaji V. Jílka asi desať tisíc Číňanov (interview s V. Jílkom, 2003) a podľa M. Moore asi štyri tisíc Číňanov (Moore, 2002). Na Slovensku žije asi dve až štyri tisíc Číňanov (vlastné odhady, respektíve Togneri – Habšudová, 2000).

- ¹⁹ <http://www.huemb.org.cn/English/economy/5.htm> (september 2003).
²⁰ <http://www.czechembassy.org/servis/soubor.asp?id=2475> (júl 2003).
²¹ Internetová stránka maďarského Ministerstva zahraničných vecí neobsahuje dostupné informácie o postoji Maďarska k dodržiavaniu ľudských práv v Číne (ani k Číne všeobecne). Čínske oficiálne stránky (<http://www.fmprc.gov.cn/eng/4357.html> /júl 2003/) ani stránka maďarského veľvyslanectva v Pekingu (<http://www.huemb.org.cn/English/economy/5.htm> /september 2003/) kritiku zo strany Maďarska nespomínajú.
²² <http://www.huemb.org.cn/English/economy/5.htm> (september 2003).
²³ http://english.peopledaily.com.cn/200308/28/eng20030828_123267.shtml (september 2003).
²⁴ <http://www.huemb.org.cn/English/economy/5.htm> (september 2003).
²⁵ Tamtiež.

Literatúra

- Baker, Philip (2002): Human Rights and the People's Republic of China. *China Quarterly*, No. 169 (March 2002).
- Baroch, Pavel (2004): Vláda zakázala prodej radarů do Číny. *Hospodářské noviny*, 21. 5. 2004.
- Biuletyn Informacyjny (2002 a). Wydział ekonomiczno-handlowy ambasady RP w Chinach. Nr. 1 (2002).
- Biuletyn Informacyjny (2002 b). Wydział ekonomiczno-handlowy ambasady RP w Chinach. Nr. 2 (2002).
- Biuletyn Informacyjny (2003). Wydział ekonomiczno-handlowy ambasady RP w Chinach. Nr. 1 (2003).
- Do Prahy přijeli zástupci skupin na podporu Tibetu (2003). *Tibetské listy*, číslo 21 (podzim 2003), <http://www.tibinfo.cz/clanek.php?id=426> (jún 2004).
- European Union and the World (2001). „Europe on the Move“ series. Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities, 2001, <http://europa.eu.int/comm/trade/bilateral/china/high.htm> (júl 2003).
- Fico, Robert (2003): Pozametajme si pod vlastným prahom. *Pravda*, 10. 1. 2003.
- Fischer, Petr (2004): Normální, standardní, spotřební, http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2004/04/040423_analyza.shtm (jún 2004).
- Fürst, Rudolf (2001): Reformní éra v ČLR a její důsledky pro česko-čínské vztahy. Projekt MZV ČR 2001–2002.
- Fürst, Rudolf (2002): Supporting Human Rights in the People's Republic of China: Virtual Obstacle of Czech Economic Concerns. *Perspectives*, No. 19 (Winter 2002/2003).
- Gregušová, Gabriela (2003): Politické vztahy Slovenska s Čínou a ich vplyv na slovenský export do Číny. *Medzinárodné otázky*, číslo 1 (2003).
- Hála, Martin. (S. 1.): Obchod a lidská práva. *Mytologie česko-čínských vztahů*, <http://fareast.ff.cuni.cz/lectures/HmRghts/ObchodaLidskaPrava.htm> (jún 2004).
- *Hospodářské noviny*, 13. 3. 2003, <http://www.huemb.org.cn/English/economy/5.htm> (september 2003).
- Hospodářské vztahy mezi ČSFR a ČLR (2001). Materiál Ministerstva průmyslu a obchodu ČR. Peking, 2001.
- China's EU Policy Paper (2003). *Beijing Review*, 6. 11. 2003, příloha.
- Informácia o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy členky Štátnej rady Čínskej ľudovej republiky Wu Yi v Slovenskej republike v dňoch 11.–14. februára 2001. UV – 1828/2001. Informatívny materiál z rokovania vlády SR. Archív Úradu vlády SR, <http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/AA2999934B40A709C1256A0800518633?OpenDocument> (november 2003).
- Joint Communiqué between the Governments of the PRC and the Czech Republic, 18. 12. 1999, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zjjg/dozys/gjlb/3160/3161/t16650.htm> (február 2004).
- Krejčí, Oskar (2004): Největší experiment v dějinách. *Ekonom*, číslo 15 (2004).
- Kříž, Zdeněk (2004): Prodat Věru? Určitě ne každému. *Hospodářské noviny*, 26. 5. 2004.
- Moore, Markéta (2002): Číňané v České republice, 1992–2002: Zrod a formování symbolické komunity. Štúdia na základe grantu Ministerstva vnútra Českej republiky, ukončená v roku 2002, http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=140344 (november 2003).
- Novotný, Dušan (2002): Exportný plát teritória Čínska ľudová republika. Veľvyslanectvo Slovenskej republiky obchodno-ekonomické oddelenie. Peking, november 2002.
- Nyíri, Pál (1999): *New Chinese Migrants in Europe. The Case of the Chinese Community in Hungary*. United Kingdom: Ashgate, 1999.
- Report on the Implementation of the (1998) Communication „Building a Comprehensive Partnership with China“ (2000). Brussels COMM(2000) 552 final, 8. 9. 2000, <http://europa.eu.int/comm/trade/bilateral/china/high.htm> (júl 2003).
- Rowiński, Jan (1995): Stosunki z chinami, http://www.qdnet.pl/warecka/rocznik/1995/druk/jan_rowinski_stosunki_z_chinami.html (júl 2003).
- Slezák, Milan: Interview s Wei Jinshengem. *Hospodářské noviny*, 30. 4. 2002, <http://fareast.ff.cuni.cz> (jún 2004).
- Slobodník, Martin (2000): Skúška dalajlámom. *Slovo*, číslo 43 (2000).
- Slovensko sa zúčastní na rekonštrukcii energetiky v Číne (2001). *SME*, 13. 2. 2001.
- Správa z oficiálnej návštevy delegácie NR SR vedenej predsedom NR SR Ivanom Gašparovičom v Čínskej ľudovej republike a Thajskom kráľovstve 24. septembra až 3. októbra 1995. Archív Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky.
- Spurný, Jaroslav (2004 a): Věra a prezident v Číně, http://respekt.inway.cz/clanek_print.php?sel_id=767&rocnik=2004 (jún 2004).

- Spurný, Jaroslav (2004 b): Věra čeká na vízum. Respekt, číslo 21 (2004).
- Štatistika Ministerstva hospodárstva SR, október 2002, údaje Štatistického úradu SR, <http://www.statistics.sk/webdata/slov/tabulky/zob/dav02.htm> (marec 2003), <http://www.statistics.sk/webdata/slov/tabulky/zob.htm> (25. 2. 2004).
- Šulla, Rastislav (2002): Exportný plán teritória Čínska ľudová republika. Peking: Vevyslanectvo Slovenskej republiky obchodno-ekonomické oddelenie, február 2002.
- Taube, Marcus (2002): Economic Relations between the PRC and the States of Europe. China Quarterly, No. 169 (2002).
- The Slovak Spectator, 23. 10. 2000, <http://www.slovakspectator.sk/clanok-1145.html> (máj 2004).
- Togneri, Chris – Habšudová, Zuzana. (2000): Chinese wary of talking to outsiders. The Slovak Spectator, Volume 6, No. 26 (3.–9. 7. 2000).
- Tytykalová, Halka (2003): Prestali platiť kvóty na čínsku obuv. Hospodárske noviny, 20. 1. 2003.

Internet

- <http://www.czechembassy.org/servis/soubor.asp?id=2475> (júl 2003).
- <http://www.czechembassy.org/www/default.asp?ido=10176&idj=1&amb=98> (jún 2004).
- <http://www.deltaline.sk> (marec 2003).
- http://english.peopledaily.com.cn/200308/28/eng20030828_123267.shtml (september 2003).
- http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/china/intro/index.htm (máj 2004).
- <http://www.fmprc.gov.cn/eng/4357.html> (júl 2003).
- <http://www.fmprc.gov.cn/eng/4413.html> (júl 2003).
- <http://www.huemb.org.cn/English/economy/5.htm> (september 2003).

Priame zdroje

- Interview s M. Bróskom, ktorý v rokoch 1989–1995 zastupoval v ČLR firmy Martimex, Omnia, Chirana a Technopol, 7. 6. 2002.
- Interview s Václavom Jílkom, generálnym konzulom ČR v Šanghaji, Šanghaj, 16. 10. 2003.
- Interview s P. Kosnáčom, zástupcom vedúceho projektu Shentou v SES Tlmače, Peking, 4. 11. 2002.
- Interview s Milošom Lukáčikom, konateľom firmy Delta Line, Peking, 26. 10. 2003.
- Interview s Pálom Nyírim, Budapešť, 27. 9. 2003.
- Interview s Robertom Pavlikom, obchodným atašé vevyslanectva Poľskej republiky v Pekingu, Peking, 23. 10. 2003.
- Interview s Alešom Uchytíloom, obchodným radcom ČR v Pekingu, 26. 10. 2003.
- Interview s Bao Yanmin, konzulkou na vevyslanectve ČLR v Slovenskej republike, 27. 4. 2004.

Poznámka

Základ tejto štúdie tvorí kapitola Vzťahy ostatných krajín V4 s Čínou v doktorandskej práci Gregušová, Gabriela: Zahraničná politika Slovenskej republiky k Čínskej ľudovej republike so zameraním sa na slovenský export do Číny a jeho štátnu podporu. Práca bola odovzdaná 3. júna 2004.